Nymans i Svartbäcken

Om en familj i det borgerliga Uppsala omkring sekelskiftet

CARIN AX

Bagarmästare Carl Nyman och hans hustru firade silverbröllop i augusti 1903. I samband därmed gick hela familjen till fotografen. Pappa Carl f. 1852 och mamma Hulda f. 1857 omges av från vänster Ragnhild f. 1888, Rosa f. 1894, Berta f. 1892 och Karin f. 1890. Stående: Ruben f. 1883, Lydia f. 1880, Viktor f. 1882, Maja f. 1878, Ragnar f. 1884.

Det akademiska livet i Uppsala har skildrats i många återblickar. Berättarna ser tillbaka på det glada livet i den eviga ungdomens stad, där de gör avstamp för en karriär i samhället. Ett har dessa skildringar gemensamt; de betraktar staden som en betydelselös bakgrund till det akademiska livet. Så skriver Herbert Lundh i förordet till sin bok *Det glömda Uppsala* om stadens kommunalmän.

Jämsides med livet i de akademiska kretsarna levdes det borgerliga livet. Där fanns de som såg till att det fanns dagligt bröd och mat och dryck på bordet. Där fanns de som tryckte avhandlingarna och sydde doktorshattarna. Deras liv var inte så glansfullt och lämnade inga litterära spår efter sig. De hade andra förutsättningar, sina intressen och nöjen.

Här ska berättas om en helt vanlig familj i det borgerliga Uppsala, och hur livet gestaltade sig för dess medlemmar. Hur de hade det i hemmet, hur de försörjde sig och hur de kunde göra sin fritid innehållsrik och meningsfull. Det handlar om min morfar bagarmästare Carl Nyman och hans familj.

Det handlar också om den typiska klassresan. Den första generationen föds under torftiga förhållanden i ett nu försvunnet Fattig-Sverige och flyttar in till staden för att söka ett bättre liv. Den andra generationen föds i en urban miljö, där föräldrarna fått fotfäste och det gives arbete och möjligheter till en omväxlande fritid. Den tredje generationen, som, skymtar här, växer i sin tur upp i ett socialt välutvecklat samhälle, som kan ge alla medborgare studiemöjligheter.

I Uppsala på 1870-talet

1870 bosatte sig Carl Nyman i Uppsala, som var en stad i snabb förvandling. Nybyggda stenhus höjde sig över den äldre trähusbebyggelsen, som moderniserades och reveterades. Präktiga murar hade anlagts längs ån och kastanjer planterats på Ågatan. Man kunde gå bekvämt på stensatta trottoarer. När mörkret föll ryckte lykttändarna ut och tände gasbelysningen, och den ståtliga kandelabern strålade på Stora torget. Blev man sjuk kunde man söka hos doktorerna på nya Akademiska sjukhuset och i penningangelägenheter kunde man nu vända sig till Uplands enskilda bank.

Gamla hindrande förordningar hade avskaffats. Skråväsendet liksom burskapet hade slopats och näringsfrihet hade lagfästs. Kungen invigde järnvägsstationen en septemberdag 1866. Uppsala fick goda förbindelser med yttervärlden. Stadens näringsliv kunde utvecklas.

Carls äldre bror Erik Nyman hade tidigare flyttat in till Uppsala från fädernehemmet i Jumkil. Stora inflyttningsvågor gick från landsbygden till staden. 1865 var folkmängden i Uppsala 11.400. Tjugo år senare hade det blivit 20.268 Uppsalabor.

Erik Nyman var en energisk och framsynt man. Han öppnade bageri i

Smedsgränd. Rörelsen växte. Erik kom på grön kvist och kunde längre fram som storbagare köpa fastigheten Kungsängsgatan 28 och leva gott med sin familj.

Carl som börjat i guldsmedslära i Stockholm inspirerades av brodern. Han bytte hantverk. Han blev bagarlärling och med tiden bagarmästare.

Tillvaron förändrar sig

Carl Nyman och hans syskon fick en dålig start i livet. Genom olyckliga omständigheter fick fadern Erik Ersson, som satt som välbeställd hemmansägare och nämndeman, gå från gård och grund. Familjen förlorade sin sociala ställning och fick slå sig ner på ett litet ställe, Nyslätt i Jumkils socken. Där föddes Carl som familjens sjunde och sista barn 1852. Erssons maka Katharina Jansdotter, som kom från den burgna släktgården Hemringe i Bälinge socken, måste ha lidit av deklasseringen. Men med sin karskhet och starka vilja kom hon över svårigheterna.

Erik Ersson blev inte lamslagen av ödet. Han var en gladlynt optimist. Han vände sig till kontraktsprosten Steinmetz i Åkerby och Jumkils församlingar som skrev ett rekommendationsbrev. Ersson äger god frejd, är övad i räkning och skrivning och även en skicklig bokförare. Kanske var det detta brev som gav Ersson en ny chans. En vacker dag hade han sysslan som kronofjärdingsman och blev betrodd som kyrkvärd.

Makarna bodde livet ut i det enkla hemmet i Nyslätt. Det blev en medelpunkt för barnen även sedan de flugit ur boet. Dottern Mathilda som emigrerade skriver från Boston att hon drömmer sig tillbaka till den "lilla kojan" i Nyslätt.

Katharinas föräldragård Hemringe är oförändrad i en senare generations ägo, men inpå knutarna har ett modernt samhälle vuxit fram. Av Nyslättstugan syns inte ett spår. Bara trappstenen kan makas fram under mossan och gårdspumpen återfinnas bland sly i det höga gräset.

Carl och Hulda

I Uppsala gjorde Carl bekantskap med Hulda Matilda Lundin, som tjänade i en köpmansfamilj. Hulda kom från fattiga förhållanden. Hennes mor Lovisa Andersdotter flyttade in till Uppsala från Rasbo 1850 och gifte sig snart med rasbofödde Anders Lundin, som var timmerman och extra ringare i Domkyrkan. Makarna bosatte sig i kvarteret Torget och hade det så trångbott och eländigt som nyinflyttade hade det vid den här tiden.

1857 slog koleran till igen i Uppsala. På två månader dog 500 av stadens befolkning. Den 26 augusti dog också Lovisa Andersdotter och lämnade efter sig make, fyraåriga Lova och halvårsgamla Hulda. Bouppteckningen är gripande.

Det går ofta brev från Carl till föräldrarna. Den 11 augusti 1876 har han något viktigt att meddela. Släktingar och vän-

Svartbäcksgatan var en livlig affärsgata. I gården t.h. i kvarteret Hjorten (bortom huset med färghandelsskylten) inrymdes på sin tid ett av stadens bondkvarter. På 1850-talet var handlanden Gustaf Almgren affärs- och gårdsägare. Lovisa Andersdotter tjänade i familjen några år.

ner, en tio–elva stycken, kommer om söndagen till Nyslätt. Då ska förlovning eklateras mellan brevskrivaren och den blida 19-åriga Hulda. Det blev säkert en glad tillställning i den lövade salen med skålar och gratulationer, delikatesser från stan och först och sist kräftor i långa banor, som Carl önskat.

Jumkilsån var mycket kräftrik. Varje år i början av augusti skulle Carl i framtiden ta ledigt från bageriet, låna häst och kärra och med barn och blomma köra ut till Nyslätt. I den mörka natten fylldes burar och håvar med kräftor, som kokades i pannmuren med dill från täppan. Alla kunde äta sig övermätta. Det kunde också bli kräftor över som såldes på torget i stan.

Kräftfångsten fick med tiden ett saknadens skimmer över sig sedan kräft-

pesten slagit till 1907 och härjat i de uppländska vattendragen.

Svåra år

Carl och Hulda gifte sig en augustidag 1878. Carl förväntade sig att också han skulle kunna försörja en familj på bagerirörelse. Med stor entusiasm övertog han ett bageri i Delsbo, där de första barnen föddes, men det ville inte bära sig. Carl återvände till Uppsala och började på ny kula.

I UNT:s julnummer 1941 berättar Märta Tamm-Götlind om Carls bageri Börjegatan 10. Fyra–fem gesäller och två plåtpojkar arbetar jämte bagarmästarn i bageriet. En dräng sköter hästen och kör ut bröd. En bodflicka står i butiken. Fru Hulda har en barnflicka till hjälp med de sju barnen och en köksa arbetar i köket. Hushållet är stort, ty bagarmästarn har alla i maten. Men inte heller den här gången gick debet och kredit ihop. Carl fick ta anställning på olika håll. Det blev många svåra år.

Det blev med tiden många munnar att mätta. Under mindre än tjugo år födde Hulda tretton barn. Ett par tvillinggossar dog i späd ålder och en flicka i femårsåldern. Sorgen var gränslös när minstingen Bertil dog i den vanliga lunginflammationen knappt tre år gammal. Barnadödligheten i Uppsala var stor. 1881–1885 dog nästan 17 av 1.000 levande födda barn under första levnadsåret. Många småttingar dog i scharlakansfeber och andra infektionssjukdomar. Vuxna och större barn kunde besöka sorgehus, där småbarn låg svepta och prydda i sin kista.

Tre söner och sex döttrar, alla friska och livskraftiga, växte upp i familjen Nyman och lärde sig leva under knapphetens kalla stjärna. Det fanns inget socialt skyddsnät. Man måste hålla ihop och stödja varandra om man skulle klara sig.

Med tiden kunde de äldre syskonen dra sitt strå till stacken. Pappa Carl blev verkmästare hos Åbergs bageri och familjen flyttade in i Svartbäcksgatan 38. Bättre tider stundade.

I Åbergs bageri

När klockan led mot åtta på kvällen tog Carl på sig de vita bagarkläderna, satte den vita vegamössan på huvudet och gick ner i bageriet. Det låg på gården Svartbäcksgatan 38 med långsidan vettande mot Badhusparken. Redan hade de yngre lärpojkarna satt igång med eldningen. Grovugnen eldades med kastved och wienerbrödsugnen med finare ved. Gårdskarlen som skötte belysningen hade laddat acetylengasverket

Åbergs bakade många sorters bröd: mat, the, kaffe och dietbröd samt spisbröd, knäckebröd och skorpor. Var och en hade sin syssla att sköta från ugnsgesällen, en betrodd man som skötte gräddningen till plåtsmörjaren och sump-

En sommardag 1906 är systrarna Nyman samlade i ena hörnrummet i föräldrahemmet. Till vänster sitter Lydia, som nu är gift och nybliven mamma och därefter Ragnhild och Karin, som nyligen gått ut i förvärvslivet. Stående fr.v. Maja, hemma från arbetet i Stockholm, och småflickorna Berta och Rosa, som ännu går i skolan och bär sina examensklänningar. Fotot är tryckt som postkort med texten Carte postale på åtta språk, däribland ryska med kyrilliska bokstäver.

hålspysen, ynglingen som stod i sumphålet, fördjupningen i golvet framför ugnen, och plockade jäsbröd på plåtarna. Carl var själv i full verksamhet och övervakade arbetet.

Inpå småtimmarna skulle det mjuka brödet vara klart. Då kom flickorna som tog hand om brödsvaren, kundernas rekvisitioner, räknade bröd och packade i videkorgar och utkörarna infann sig från sina hem i granngården. Hästarna spändes för de täckta vagnarna med rulljalusier och snart dundrade de ut genom porten till Åbergs sex butiker och till kunderna. Det var bråttom med leveranserna. Affärerna öppnade klockan sex.

Direktör Åberg kunde lätt övervaka verksamheten. Han bodde med sin familj i gathuset, vägg i vägg med Nymans. Hela huset disponerades av herrskapet

och personalen. Edvard Åberg hade efterträtt sin far Carl Åberg, som en gång startade bageriet i Åsgränd och blev en förmögen man på spannmålsaffärer. Edvard Åberg ägde fastigheterna Svartbäcksgatan 38–40.

Missionsvännen

Frikyrkorörelsen växte sig stark mot slutet av 1800-talet. Svenska Missionsförbundet bildades och uppförde egna kyrkolokaler, i Uppsala vid Kungsgatan i hörnet av Linnégatan. Den rymliga, läktarförsedda Missionskyrkan uppfördes 1872.

Carl Nyman var varmt religiös, och han gav uttryck för sin tro i brev och i dikter. Han anslöt sig till Missionsförsamlingen och deltog i gudstjänsterna i Missionskyrkan. Missionsvännerna kunde träffas i mindre grupper hemma hos varandra. Sålunda kunde Carl ibland gå snett över gatan till färgare Rosengren, som höll bönemöte för sina trosfränder. Rosengren hade färgeri och tvättinrättning i kvarteret Lindormen.

Med sin toleranta läggning kunde Carl gå såväl i frikyrkan som statskyrkan. Vid särskilt högtidliga tillfällen gick han i Domkyrkan. Klädd i bästa kostymen satt han i bänken vid högmässan, då lysning kungjordes första gången för någon av döttrarna eller sönerna.

Under senare delen av 1800-talet ökade bebyggelsen i stadens ytterområden. Det blev långt för de boende att ta sig till Domkyrkan, som f.ö. var stängd tidvis under den Zettervallska restaureringen. Det behövdes mindre påkostade småkyrkor och i Svartbäcken uppfördes Mikaelskapellet och på Luthagen Goda Herdars Minne (Vindhemskyrkan).

Mikaelskapellet, senare Mikaelskyrkan, blev en riktig släktkyrka. Här vigdes Lydia Nyman och Emil Wistedt 1903 och Viktor Nyman och Klara Olsson 1908. Här sammanvigdes Ragnhild Nyman och Artur Ax 1913 och lite senare samma år stod Ragnar Nyman med sin brud Elsa Lundin framför altaret. Bröllopen firades med släktmiddag i hemmet i Svartbäcken.

Pappa Carls religiösa inriktning gjorde honom inte fördomsfull eller nedstämmande på livsglädjen. Han deltog med liv och lust i glada utflykter, han skrev humoristiska verser, sjöng kvartetter med söner och mågar och kunde spela priffe på julkalasen, om det fattades en man.

Det fanns heller ingen påtryckning från hans sida att familjens ungdomar skulle gå i kyrkan eller delta i kyrklig verksamhet. Han älskade sina barn och höll dem under sina vingars skugga, men han skulle aldrig styra dem. De fick själva söka sina vänner och odla sina intressen. Han litade på dem.

Bara någon gång kunde Carl visa sig lite sårad. På söndagskvällen gick han i aftonsången i Missionskyrkan och kom hem lite högstämd efter gudstjänsten. Då kunde hemmet vara fullt med ung-

domar. Karin spelade på taffeln. Det var sång och skratt. Visserligen under enkla och städade former men ändå… Carl suckade. Han hängde in kostymen och tog på sig bagardressen. Veckans arbete började.

Carls skriverier

Carl Nyman var en skrivande man. Han hade en vacker driven handstil och ett rikt språk. Ändå var hans skolgång så kortvarig och ryckig i en ambulerande barnaskola. Det hade visserligen gått nästan tjugo år sedan folkskolestadgan infördes 1842, men det tog lång tid för bestämmelserna att slå igenom. Det dröjde innan utbildade skollärare kom ut i bygderna.

Äldsta dottern Maja, som var familjens stöttepelare, flyttade tidigt till Stockholm och bodde sedan genom sitt äktenskap

Pappa Carl tyckte kanske att flickan på kortet påminde om Ragnhild och var en vacker illustration till den poetiska uppvaktningen. Kortet i sig var en uppskattad present på födelsedagen den 31 mars.

med läkaren Gunnar Lekander på olika håll i landet. Pappa Carl skriver flitigt till sin flicka. Han började med det 1901 och korrespondensen upphörde först 1929. Stilen är familjär och skämtsam.

Carl håller sin dotter underrättad om allt som sker inom familjen, om glädjeämnen och ekonomiska bekymmer och ber ibland om råd. Han skriver om stadens liv och politiska åtgärder som storstrejken 1909, om krigshot och inkallelser. Ungdomarna gifter sig under goda förhållanden. Gamle far drar en lättnadens suck.

Under sin krafts dagar var Carl ständigt i verksamhet med praktiska göromål. Men i tankarna kunde han syssla med annat. I tidiga morgontimmar när han kom upp från bageriet var hela huset tyst. Alla sov. Han slog sig ner vid skrivklaffen och doppade pennan i bläckhornet. Han satte sina tankar på pränt.

Han kan vara ombedd att skriva. Någon komponerar en festkantat och C.N. skriver texten. Arbetarnas sjukkassa ska inviga en fana och ber om en högtidlig dikt, och koloniföreningen och sällskapsföreningar jubilerar och vill ha dikter i festprogrammen. Uppsala spårvägar invigs 1906 och Carl saluterar invigningen med en lång dikt i Upsala Nya Tidning. Han skriver begravningshymn för Sångarbröderna och när släktingar och vänner går bort hyllar han dem med en dikt vid graven.

När familjens flickor har bemärkelsedag eller räcker fram sina poesialbum skriver pappa en liten stump, och till bröllopen skriver han kväden som sjungs på någon känd melodi.

Ibland finns inga yttre skäl till att han skriver ner sina tankar i den linjerade boken med vaxdukspärmar. I sena år skriver han en högtidlig dikt tillägnad familjen. Han summerar sitt liv och tackar för det.

På kollan

Omkring sekelskiftet väcktes tanken att mindre bemedlade stadsbor skulle kunna arrendera en jordlott och själva odla vad som behövdes för det egna hushållet. De första koloniträdgårdarna kom till i Stockholm och idén fördes vidare till Uppsala.

Det lades fram en motion i Stadsfullmäktige och ordnades ett diskussionsmöte. Intresset var stort. Föreningen Uppsala Koloniträdgårdar bildades. Domkyrkan ägde mark ute på Luthagen och föreningen fick arrendera tre tunnland. Detta hände 1907.

Carl Nyman skaffade sig en lott på kollan. Han hade den på nära håll. Han kunde ta ekan vid bryggan på bakgården, ro tvärs över ån med den kloke Castor, familjens foxterrier i fören, och förtöja vid raden av nyplanterade oxelträn. Koloniområdet var omväxlande planerat med slingrande sandgångar. Carl hade en lott i ett kvarter, där fyra kolonister delade på en liten paviljong.

Man kunde ta en paus bland trädgårdsredskapen i det lilla rummet och låta ögonen vila på Edvard Berghs idealbild av den svenska sommaren med fårahjorden i björkhagen.

Många fritidstimmar ägnades åt trädgårdsarbetet, men så gav det också ett bra tillskott till hushållet med potatis, grönsaker, frukt och bär.

Kollan blev något av ett sommarnöje. Man kunde gå dit och njuta av grönskan, dricka kaffe och språka i skuggan under fruktträden. Man kunde också ta emot gäster. Då är det dukat med vit duk och nysilverservis. Och mamma Hulda är klädd i hatt och kappa. Man skulle vara värdigt klädd när man tog emot främmande om det så bara var på kollan.

Koloniträdgården är helt försvunnen. På området ligger nu Fyrisskolan med idrottsplats. Bara oxelträden står kvar vid åkanten och i vattnet speglar sig den gamla skofabriken, av Länsförsäkringar förvandlad till en fursteborg.

I hushållet

Det var ovanligt att äkta män deltog i hushållsarbetet, men så var det hos Nymans. Det var Carl som gick till torget på lördagsmorgonen med korgen på armen. Hos hemmafiskaren nere vid ån kunde han köpa två valar strömming, 160 stycken, som han själv stekte med vänsterhanden vilande på spiskåpan. Några kast böckling inhandlades också. Ett kast var fyra stycken. När det var den rätta tiden köpte han gärna rökta nejonögon. Det var hans favoritfisk. Han gillade också nors med pepparrotssås.

Kött var dyrt, det förekom bara vid högtidliga tillfällen. Carl kunde köpa hjärtslag, det var lungor och hjärta som hackades med hackknivar i särskilt tråg. Hulda kokade lungmos i den stora 10-liters järngrytan. All tillagning var tidsödande och arbetsam. Korv stod ofta på bordet; stångkorv, köttkorv, grynkorv, saltkorv. De åts med bruna bönor, rotmos eller potatis. Rödbetor, saltgurka, syltlök, allt av egen odling och inläggning, förhöjde måltiden.

Palsternackor, purjo och morötter från kollan omväxlade med potatisen. Ofta förekom kålsoppa och tisdagssoppa med korngryn (sluring). Ölsupa var värmande under den kalla årstiden. Ibland kokades buljong med klimp eller stänkvälling. Då lät man en tjock redning rinna ner i kokande mjölk. På torsdagarna stod ärtsoppa och pannkakor på bordet. Det var ofta pappa Carl som rörde i grytorna. Han var ledig dagtid och road av matlagning.

Från landssläktingarna kunde det komma råmjölk, som var första mjölken efter kalvningen. Mjölken var tjock och näringsrik och på den gjordes kalvdans till efterrätt. Fruktsoppa avslutade ibland måltiden eller risgrynspudding med russin och saftsås. På söndagarna eller om

det var främmande kunde det vankas lingonpäron med vispgrädde eller giftas, som var strutar med grädde och sylt.

Carl köpte överblivet bröd i bageriet till billigt pris och man kunde stödja på matbröd till måltiderna och bullar till mellanmålen. Mjölk fanns till salu i Åbergs brödbutik i norra hörnet av bostadsfastigheten.

Behövdes det specerier var det bara att gå tvärs över Svartbäcksgatan och handla i Stinas lilla butik. Där var sortimentet lite begränsat, och man fick ibland gå över järnvägsövergången till Josef Lindqvists affär i hörnet av Repslagaregatan.

Någon alkohol förekom inte i hemmet. Bara till bröllopen inköptes ett par flaskor vin så att man kunde skåla för brudparet.

I Grindstuguskogen

Vid södra utfarten mot Flottsund låg det populära utvärdshuset Grindstugan, en stor villa med utsirade balkonger och verandor. Här drevs kaffeservering och restaurangrörelse och sommartid kunde man lyssna till regementsmusik i trädgården. Namnet Grindstugan hade gamla anor. En gång var vägen avspärrad med stängsel och grinden bevakades av grindvaktaren som bodde i sin grindstuga, där hugade vägfarande kunde ta en paus vid en kopp kaffe eller en öl.

Det kostade att förlusta sig på Grindstugan. Mindre bemedlade fick vackert vandra värdshus förbi. Men man kunde fantisera om ett besök. I maj 1903 skriver Carl Nyman till dottern Maja att han sökt ett stipendium på 50 kronor, som ska utdelas till midsommar. "Jag har lofvat hela skrälldusen kaffe på Grindis om lyckan är mig bevågen. Vi hafva alla Gud vare lof hälsan och det är varmt och grönt – sommar och fogelsång! Au revoir! Pappa Nyman."

Att göra en utflykt till Grindstuguskogen kostade ingenting. Pinnskrindan packades med korgar, filt och kaffepanna. De minsta barnen kunde få åka med, det var långt att traska ända från Svartbäcken. Väl framme slog man läger i gröngräset i skuggan av de höga susande furorna. Mamma Hulda bredde ut den vita duken och satte fram färsk inlagd gurka, som var en uppskattad primör, inlagd sill, köttbullar och kall stekt strömming. De hårdkokta äggen skalades och mamma skar upp brödet: 5-öres limpa, skrädkakor och kadetter, som var ett slags småfranska. Man hade med sig porslin och 8-liters kaffepanna och gick till närbeläget torp och kokade kaffe. För det betalade man 25 öre.

Efter förtäringen var det skönt att sträcka ut sig en stund och kanske slumra till ett slag, men snart var det dags för roliga lekar. Pappa var primus motor och skogen genljöd av rop och skratt då man sprang omkring i Sista paret ut och Trädtagare.

Nu rusar trafiken på breda körbanor genom skogen och Grindstugan är ett minne blott.

Steget från vinhandeln

Mamma Hulda hade halvsyskon i Stockholm, som hade det gott ställt. Äldsta dottern Maja sällade sig till dem och fick snart anställning hos A L Helleberg & Co, en gammal ansedd vinhandel vid Götgatan. Hellebergs öppnade filial i Uppsala på Vaksalagatan i fastigheten vägg i vägg med rådhuset, och Maja följde med till barndomsstaden. Mellan kunderna sydde Maja på utstyrseln. Hon hade äktenskap i tankarna.

Till Uppsala flyttade änkefru Hilma Lekander, som hade sina rötter i Kungsgården i Borgholm. Hon ville vara nära sina söner; Axel skulle läsa juridik och Gunnar medicin. Den konstnärligt begåvade Axel Lekander sögs upp i nationslivet, ordnade studentkarnevaler, ritade och spexade och levde det glada livet. Men han tog sin examen och slutade som kansliråd.

Gunnar Lekander hade en stillsammare läggning. Han förälskade sig i den vackra Maja, och sedan han fått sin första tjänst kunde de förena sina öden. Gamla fru Lekander bodde kvar i Uppsala och blev en kär medlem i familjen Nyman.

Äktenskapet kom att präglas av naturvetenskaplig verksamhet. Gunnar var även en intresserad och kunnig ornitolog. Han var den förste som i samarbete med dåvarande Radiotjänst spelade in fågelläten i vetenskapligt syfte. Han tilldelades Kungl. Vetenskapsakademiens Linnémedalj för sitt pionjärarbete.

Maja ägnade sig åt botanik. I många år sysslade hon med att samla växter, pressa och montera dem på planscher som via Norstedts förlag distribuerades till landets skolor. Hon samarbetade med sonen, som under studieåren samlade insekter och fjärilar, monterade dem i glasade lådor och sände dem genom mellanhand ut till skolorna, också de som undervisningsmaterial. Han blev med tiden professor i skogsentomologi vid Skogshögskolan och senare vid Sveriges Lantbruksuniversitet.

Lydia köper symaskin

En av de nya industrierna i Uppsala var Hjalmar Söderbergs syfabrik i hörnet av Dragarbrunnsgatan och Kålsängsgränd. Företaget startade 1896 och specialiserade sig på barnkläder; kostymer och rockar för gossarna, kappor och klänningar för flickorna. Folkdans låg i tiden och Söderbergs sydde även nationaldräkter. Snart såldes Söderbergs kläder över hela landet. I Uppsala kunde man köpa plaggen i företagets butik Vaksalagatan 15 (Söderbergs hörn).

Många fick arbete i syfabriken. Unga Lydia Nyman fanns med på den första

avlöningslistan, och hon stannade i företaget tills hon gifte sig med Emil Wistedt och bosatte sig Österplan 3, där stadens första bostadsrättsförening uppfört en präktig fastighet.

Lydia kunde förena sysslorna i hemmet med sömnad. Hon köpte en Singer symaskin för 125 kronor och åtog sig arbete för Söderbergs räkning. Packar av tillskuret tyg sammanfogades till gosskläder av modernaste snitt. Sjömanskostymer i vitt och marinblått var mycket populära. Till dem hörde krage och bröstlapp dekorerade med flera rader band, sutasch. Lydia blev specialist på att med ögonmåttet på helspänn manövrera meter efter meter under pressarfoten.

Det var bra att själv kunna bestämma sin arbetstid. Men det kunde bli nog så jäktigt då veckan led mot fredag. Den dagen skulle det åtagna arbetet vara färdigt.

I den grafiska branschen

Så snart skolan slutat fick man ge sig ut för att skaffa arbete. Det fanns ingen förberedelse för olika yrken inom skolans ram. Det gällde att börja på lägsta nivå som springpojke, yngsta man eller lärling, skaffa sig kunskaper och färdigheter och arbeta sig upp undan för undan.

I Uppsala fanns flera tryckerier. Det största var Almqvist & Wiksells boktryckeri, som 1904 fick Vetenskapsakademiens almanacksprivilegium och expanderade i sitt nybyggda tryckeri- och kontorshus Västra Ågatan 16. Ragnar Nyman f. 1884 kom i unga år in som lärling, avancerade och blev med tiden faktor och utbildare av typografer. Ragnar blev kvar i företaget till pensioneringen.

Svågern Emil Wistedt f. 1879 kom också att ägna sitt arbetsliv åt A&W. Emil hade grafiska traditioner. Hans far var anställd vid Lars Ljunggrens litografiska anstalt, stadens enda i sitt slag. Ljunggrens startade i samma gård som Syskrinet i kvarteret Örnen vid Östra Ågatan. Tryckeriet, som var helt manuellt drivet, flyttade till Bangårdsgatan 12 och Emil Wistedt som trätt in i rörelsen blev övertryckare. När Ljunggrens gick upp i A&W följde Emil med, blev faktor på litografiska avdelningen och ombesörjde akademiska avhandlingar och slutade som tryckeriföreståndare. På fritiden var han i många år engagerad styrelsemedlem i Upsala Simsällskap vid sidan av olika förtroendeuppdrag.

Viktor Nyman f. 1882 gav sig också in i den grafiska branschen. Han började som lärling vid veckotidningen Triumf i Uppsala, blev senare faktor på Centraltryckeriet i Stockholm och officinen trogen i fyrtio år.

Mellanbrodern Ruben Nyman f. 1883 gick en annan väg. Han blev lärling hos kopparslagare Arfström i dennes verkstad på Järnbrogatan, gav sig ut i världen och blev med tiden verkmästare inom metallindustrin i Eskilstuna.

Aug. Ekströms Eftr., innehavare Thorvald Petersén, hade hattfabrik, kontor och butik Svartbäcksgatan 8. Grannar var Ågren & Karells syatelier och Pauline Eklunds kortvaruaffär. Mia Petersén och Ragnhild Nyman står i dörren.

Hos hattmakarn

Det fanns marknad för flera hattmakare och hatt- och mösshandlare i Uppsala. En av dem var August Ekström, som hade verkstad och butik Svartbäcksgatan 8. Ekström avled 1901, men hans rörelse levde vidare.

Ny innehavare blev danskfödde fabrikören Thorvald Petersén som närmast kom från Masthugget tillsammans med Göteborgsfödda makan Maria (Mia) och vuxne sonen Thorvald. Firman drevs nu under namnet Aug. Ekströms Eftr. En cylinderhatt på stång ovanför butiksdörren annonserade verksamheten.

Ragnhild Nyman fick plats hos Petersénsens. Den nye innehavaren specialiserade sig på studentmössor och doktorshattar jämte cylinderhattar. Det var många

Hela personalen samlad. De unga fröknarna på ömse sidor om fru Petersén i tunna mönstrade blusar med långhalsband resp rosettknuten slips. Fabrikören skymtar t.v. vid kontorslampan. I högra fönstret John Larsén i arbetsskjorta och förskinn. Petersén jr med slips och vit skjorta bakom traven av cylinderhattar. Springpojken är stolt över firmacykeln. Sommaren 1907.

I hattmakarns syatelier. Fru Mia Petersén arbetar med studentmössor tillsammans med Ragnhild Nyman och Jenny Meierbom. 1906.

moment i tillverkningen från formningen av stommar, brätten och skärmar till sömnaden av kullar och foder i sammet, siden och bomull och blågula kokarder. Särskilt de veckade doktorshattarna krävde stor kunskap och omsorg. Fru Mia Petersén handledde de unga fröknarna Nyman och Meierbom vid sybordet.

En blivande hattmakarmästare arbetade jämte sonen Petersén i verkstaden. Det var John Larsén, som med tiden övertog en äldre rörelse, Peterséns Eftr. vid Stora torget, senare Svartbäcksgatan 1. Den distingerade fabrikören satt på kontoret. En springpojke med cykel skötte ärendena.

Det var ett gott förhållande mellan familjen Petersén och de anställda fröknarna. De kunde gå på söndagspromenad tillsammans, och på en bild poserar de i Kronparken propert vinterklädda, herrarna med cylinderhatt och galoscher, damerna med pälsboa och muff. Ragnhild fick förstoringen uppfodrad på mönsterpressad kartong på födelsedagen 1907.

Ett år hade julhälsningen motiv från det Petersénska hemmet med salong och förmak elegant möblerade i högborgerlig inredningsstil.

Det var rätt vanligt att man uppvaktade med förstoringar eller vykort med personliga motiv. Det möjliggjordes genom ny tryckeriteknik och gjorde säkert succes hos mottagaren.

Specerier och viktualier

Strax efter sekelskiftet bröt Artur Ax f. 1881 upp från hemstaden Norrköping, där han redan arbetat några år inom handeln. Han hade i ynglingaåren velat enrollera sig i regementsmusiken, men mamma som ensam försörjt sina två gossar efter makens tidiga bortgång, ville inte höra på det örat. Den militära banan hade annars legat nära till hands. Arturs farfar och farfarsfar var indelta livgrenadjärer vid 2. Livgrenadjärregementet på Malmslätt.

Artur hade fått anställning i Uppsala hos C.A. Säfwenberg, som var en av de större bland stadens drygt sextio speceri- och viktualiehandlare. Här var liv och rörelse i butiken Svartbäcksgatan 4 och trängsel av hästskjutsar från landsbygden på bakgården, som hade förbindelse med Östra Ågatan genom medeltida Vattugränd.

Tysktalande Artur skaffade sig utbildning på handelsinstitut i Hamburg och hade sina planer. Men direktör Adolf Lundgren i Uppsala lockade med goda villkor. Firma Lundgren & Andersson Svartbäcksgatan 29 gjorde affärer i parti och minut med specerier och viktualier. Firman är borta sen många år, men Adolf Lundgren hugfäste sitt minne. Man kan se hans initialer och byggår på det vackra tegelhus, som var firmans lagerlokal. Hotell Linné har restaurang och festvåning i huset från sekelskiftet.

1912 flyttade Eric Lindvall sin rörelse till Uppsala. Han startade kafferosteri i en nyuppförd tegelbyggnad vid Strandbodgatan. Rostat kaffe var en vara på frammarsch. Från fjärran länder importerades råkaffe, te, kryddor och andra kolonialvaror. Artur Ax blev representant för Lindvalls och kunde färdas mellan kunderna i firmabil med tillhörande chaufför. Han blev kvar i företaget tills han startade egen grossiströrelse.

A/B Eric Lindvall är alltjämt ett framgångsrikt företag och rosteribyggnaden, som en gång uppfördes i utkanten av staden står oförändrad intill den brusande trafiken till och från Fålhagenområdet.

Kontorsflickorna

Kontorsgöromålen sköttes längre tillbaka av bokhållare, men det blev med tiden vanligt att unga flickor skaffade sig kunskaper och satte sig på kontorsstolen. Så gjorde de tre yngsta flickorna i familjen Nyman. De lärde sig bokföring och kassa-

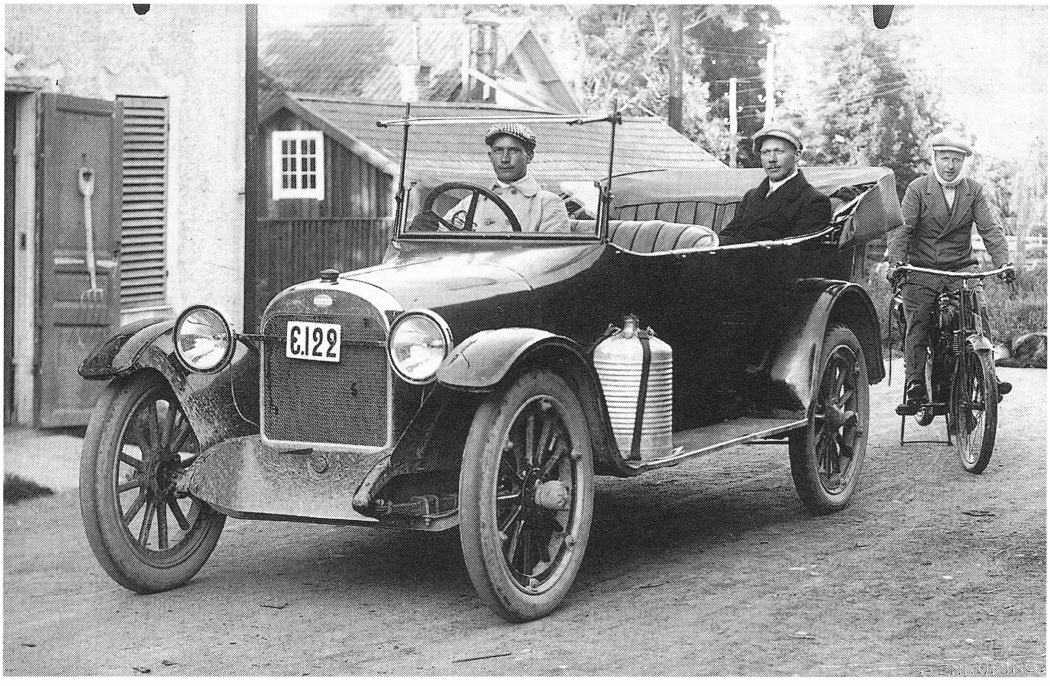

A/B Eric Lindvalls representant Artur Ax i baksätet på firmabilen vid besök hos någon lanthandlare. Affärsresorna kunde bli lite äventyrliga. Tidens automobiler hade sina brister.

göromål m.m. på Tekniska skolan och sökte sig ut i affärslivet.

Karin Nyman började i Nilssons vinhandel Drottninggatan 2, skötte böcker och svarade i telefon. Firman hade både Rikstelefon och Allmänna telefon, det var två skilda system. Hon hade liknande uppgifter i Agges kolonialvaruföretag på Dragarbrunnsgatan. Efter giftermålet kom hon att i många år sköta bokföringen i familjeföretaget A/B Pettersson & Hammar.

Efter några anställningar i Stockholm fick Berta Nyman plats på den kamerala avdelningen på Systembolaget i Uppsala. Brattsystemets motbokskontroll m.m. krävde stor kontorspersonal. Berta blev kvar i sin tjänst tills hon vid pensioneringen avtackades och medaljerades för lång och trogen tjänst. Berta förblev ogift. Syskon och syskonbarn var hennes stora familj.

Det hade under 1800-talets senare del blivit vanligt med kolsyrade drycker,

måltidsdrycker, läskedrycker och hälsodrycker som vichy- och seltersvatten. Apoteken hade egen tillverkning och olika företag startade. Upsala Mineralvattenfabrik etablerade sig i kvarteret Sandbacken och annonserade sin verksamhet med företagsskylten över entrén Svartbäcksgatan 9.

Rosa Nyman fick plats på kontoret på vattenfabriken och innehade den tills det var dags för bröllop. Maken Josef Thorslund var knuten till Fabriks A/B Osmund sedan företaget startade 1912 och var det växande industriföretagets kamrer intill pensioneringen. Osmunds specialitet var industriugnar.

Rosa kunde förena verksamheten som hemmafru med kontorsarbete. Hemmavid skötte hon Upsala arbetares sjuk- och begravningskassa, där svågern Emil Wistedt var ordförande, och tog emot besökare i vardagsrummet på Stjernhjelmsgatan. Det fanns ännu ingen allmän sjukförsäkring. Olika sammanslutningar bildade egna försäkringskassor, som gav trygghet vid sjukdom och dödsfall. Pappa Carl var t.ex. medlem i Tusenmannaföreningen, där var och en satsade en krona vid någon medlems bortgång. De efterlevande var garanterade tusen kronor, en ansenlig summa.

Makarna Thorslunds äldste son blev statsmeteorolog och bl.a. verksam i Genéve hos FN~organet WHO. Han gjorde familjenamnet riksbekant som SMHI:s förste populäre väderpresentatör i TV.

Drömmen om läkaryrket

För många ungdomar var det självklart att efter läroverket gå vidare med universitetsstudier. För dem som gick ut folkskolan var den akademiska världen en främmande värld. De hittade inte dit. Men den kunde hägra för den läsbegåvade. För Artur Ax fick drömmen om läkaryrket förbli en dröm.

Men han fann en fritidsverksamhet med åtminstone snudd på läkaryrket. Han gick in i Uppsala frivilliga sjukvårdskolonn som "är beredd att vid behof kostnadsfritt lämna första hjälp vid olycksfall". Medlemmarna utbildade sig efter bästa förmåga. I vita läkarrockar står de lutade över dissektionsborden på Asis, Anatomiska institutionen, och lär sig lite anatomi, och de har övningar i fält under sakkunnig ledning. Gulnade fotografier berättar om verksamheten. Artur ligger på båren framför sjukvårdstältet och en sjukvårdare tar pulsen på den bandagerade. Alla de unga männen, bland dem blivande svågern Helge Hammar, har uniformsrockar med korsmärkt armbindel och skärmmössa med märke. Det gick militäriskt till med revelj och tapto och i den muntra skaran syns både blåsare och dragspelare. Artur står med sin esskornett i handen. Han är kolonnens sekreterare. Ett medlemskort från 1912 är skrivet med hans skönstil.

Ungdomsvännen Robert af Uhr hade också sina drömmar om läkaryrket. På en

bild sitter han och Artur begrundande med en dödskalle i handen. För att se mera "lärda" ut har de tagit på sig glasögon. Inte heller Robert kunde gå den akademiska banan. Han blev resande i konfektionsbranschen. De skulle ha glatt dem om de vetat att efterkommande skulle förverkliga deras drömmar. Arturs son och sonson blev läkare. En av Roberts mågar blev röntgenprofessor i Uppsala.

Danssällskapet Hipp-Hopp

Under nationalromantikens tid mot slutet av 1800-talet kom krafter i rörelse för att bevara gammal svensk kultur. De gamla danserna fick nytt liv. Det bildades folkdanslag och medlemmarna skaffade sig sockendräkter av olika slag.

I Uppsala bildades Danssällskapet Hipp-Hopp, som kom att bli kärnan i ungdomarna Nymans nöjesliv. En dag gick hela sällskapet till fotograf Anders Larsson och i hans ateljé på Vaksalagatan 15 togs en gruppbild med musikant och dansledare. Året var 1907. Nu har flickorna sytt sig dräkter efter modell från Skansen och hjälpt kavaljererna att skaffa sina.

Flera är verksamma inom handeln. På golvet med korslagda ben klädd i Delsbo kyrkodräkt sitter Carl Malmberg, som kom att driva bokhandel på Kungsängsgatan (nu Nordmarks). Skylten med en skrivande munk, som visade vägen till Calles boklåda, kan nu beses i Akademibokhandeln i Forumgallerian. På golvet sitter också Carl Svahn i broderad dräkt och hatt. Han övertog Wahlbergska garnhandeln Svartbäcksgatan 4 och drev firman tillsammans med hustru Elsa. Carl Svahn blev en verksam medlem i Uppsala Handelsförening.

I fåtöljen t.v. första raden sitter 19-åriga Ragnhild Nyman i Rättviksdräkt och på armstödet balanserar Sixtus Jansson, som byggde fastighet vid Svintorget (Kungsängstorg) och startade Uppsala kontorsboksfabrik. Sixtus i Delsbodräkt har på sin andra sida 17-åriga Karin Nyman i Blekinge skördedräkt. Karin gifte sig med Helge Hammar, som står bakom henne klädd i Toarpsdräkt. 1917 gick Helge Hammar samman med kompanjonen Pettersson, som snabbt försvann ur bilden, och startade firman Pettersson & Hammar. De övertog den gamla Haakska lamp- och lysoljeaffären i Politiska knuten. Pettersson & Hammar flyttade sedermera till Drottninggatan 6 och en av sönerna Hammar drev företaget till våren 1998.

Sixtus gifte sig med Viran Freding, som sitter längst till höger i första raden klädd i Österåkersdräkt. På sin högra sida har Viran Sven Wallert, som etablerade sig som speceri- och delikatesshandlare vid Stora torget. Sven äktade småländska Ester, som bland mycket annat var en mästare i att plocka svamp och bär i de uppländska skogarna och på de jämtländska hjortronmyrarna. Esters syl-

Det uppsaliensiska danslaget Hipp-Hopp med musikant och dansledare. Fotograf: Anders Larsson 1907.

ter och konserver var de främsta artiklarna i firmans sortiment. Sven Wallert följde med sin tid. Han skaffade sig stadens första godisautomat vid husknuten utanför affären.

Sven Wallert var bördig från Rasbo och från samma socken kom spelmannen August Borg. Bakom honom i Moradräkt står brodern Werner Borg, som blev en framgångsrik affärsman. På sin vänstra sida har Werner danssällskapets lärare och ledare med kand Ragnar Källander med päls ovanpå Gagnefsdräkten. Källander var skolad i folkdans i studenternas danslag Philochoros, som hade enbart manliga dansare.

Anknytning till familjen Nyman fick Elsa Lundin, som står ytterst till vänster i andra raden klädd i Blekinge skördedräkt. Elsa var hemmahörande i Gamla

badis, där hennes mamma Maria Lundin, var vaktmästare. Elsa gifte sig med Ragnhilds och Karins bror Ragnar.

Hipp-Hopp hade sina dansövningar i en lokal i huset Svartbäcksgatan 7, där Anders Celsius en gång hade sitt observatorium. Huset var gammalt och skröpligt och golvet gungade när paren svängde om efter spelmannens fiol, stampade och figurerade i livfulla Oxdansen.

Folkdansuppträdande blev mycket populärt. Danssällskapet Hipp-Hopp engagerades till fester på olika håll. Flera gånger ställdes färden till uppländska bruk, där man firade stora midsommarfester. Avstånden avskräckte inte. Man kunde ta tåget till närmaste järnvägsstation, där någon mötte med häst och vagn, eller man gick till fots resten av vägen.

I kallbadhuset

Mellan Gångbron (Eddaspången) och Svartbäcksgatan 38 låg kallbadhuset innanför Badhusparken. Den långsträckta byggnaden med sin stora veranda kom till 1857 och badhuset var ursprungligen avsett endast för herrar. Men borgmästarinnan jämte andra damer protesterade och badhuset blev viss tid dagligen tillgängligt även för damer. De kunde, om de ville bada diskret, sänka sig ner i vattnet i en garderobsliknande sump, där det fanns ett rep att hålla sig i. Badhuset väckte uppmärksamhet. En uppskattande tidning skrev att direktionen ådagalagt en prisvärd omtanke då de inrättat två avgiftsfria sumpar för den fattiga arbetarklassen. Detta gratisbad kom att kallas Lusasken.

Kallbadhuset var ett eldorado för ungdomarna Nyman, som bodde grannar med badis. Inträdesavgiften var visserligen 12 öre, men då fick man också tillgång till alla åtrådda härligheter, skriver Ragnar Nyman i en återblick 1946. Här fanns avklädningshytter, sumpar och trampoliner. Manlig och kvinnlig simlärare undervisade, på olika tider, pojkar och flickor, som kavade fram i djupsumpen med korkdynor under armarna. Man kunde simma ut i ån och ta sig upp på bagare Åbergs brygga för att gassa sig i solskenet eller göra långsimning uppströms mot Librobäck.

Nymännerna tillhörde Upsala Simsällskap, som räknar sig som världens äldsta idrottsförening, bildat 1796. Det var den sommaren som sedermera professorn i astronomi Jöns Svanberg förrättade den första promotionen av studenter som förkovrat sig i den försummade simkonsten. Promotionen ägde rum i Fyrisån, där bäcken genom Geijersdalen hade sitt utflöde. Den skämtsamma akademiska pompan kom att följa med simundervisningen.

Ragnar Nyman tog kandidaten 1899 och magistern följande år. Detsamma gjorde bröderna Viktor och Ruben och den sportiga Karin. De promoverades alla

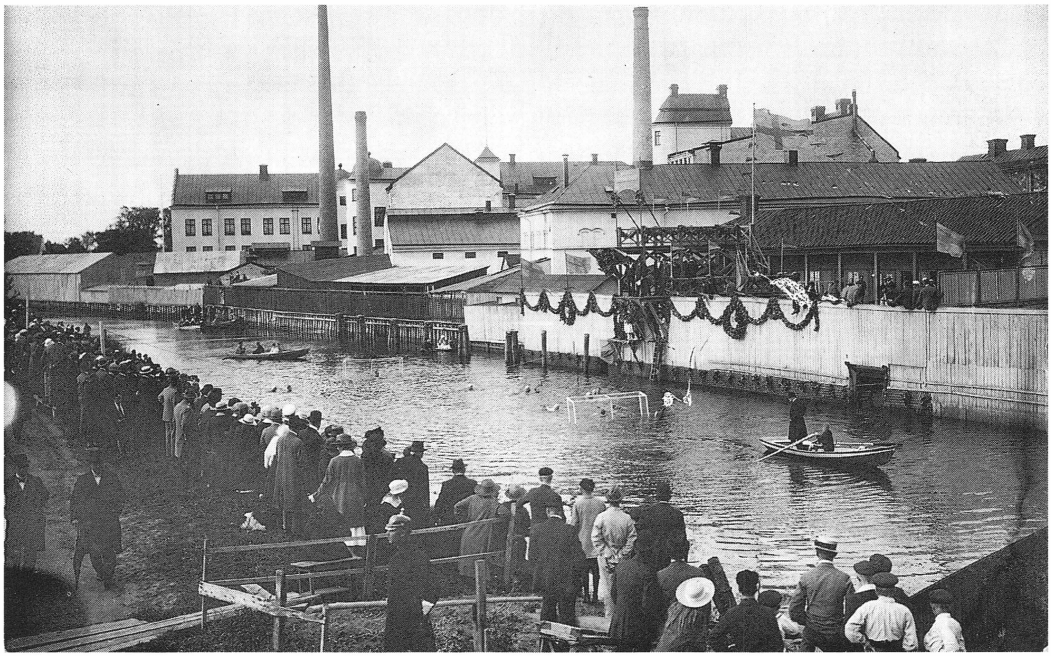

Vattenpolomatch vid simpromotion i gamla kallbadhuset. Man ser in i badhuset och loggian med avklädningshytter. Bakom den lövade trampolinen ses längan med Åbergs bageri. Längst bort Larssons skofabrik. Av anläggningen återstår byggnaden längst till vänster, restaurerad av Länsförsäkringar. Det är som vanligt många åskådare på den motsatta stranden. Poliskonstapel med pickelhuva övervakar ordningen.

till jubelmagistrar femtio år senare. Ragnar och Viktor blev skickliga simhoppare och briljerade med olika hopp från "tornan" vid simuppvisningarna. Ragnar var också tävlingssimmare och stöttepelare i pololaget, som startade 1902. I många år skulle han verka i Simsällskapets styrelse.

Ibland begav sig Simsällskapet till tävlingar och uppvisningar på andra orter. Uppsalaungdomarna gjorde värdefull propaganda för simkonsten.

En efterlängtad tillställning var kransbindningsfesten, som gick av stapeln kvällen före promotionen. Pojkarna rodde upp till Invaliden (Karl Johansgårdarna) och hämtade blad i pilträden, som fortfarande lutar sig över ån, och begav sig på cykel till Nyby gård för att skaffa eklöv. Flickorna band kandidatkransar

av pilblad och magisterkransar av eklöv under simlärarinnans ledning. Ragnar berättar: "Hur många kullar av promovendi minns ej med glädje dessa glada, med yrande ungdomsglädje firade fester, badhuset dekorerat med flaggor och kulörta lyktor. Kaffet dracks under prat och glam, lyktorna tändes och i den trolska skymningen tråddes dansen efter fiol och dragspel på den upphöjda plattan mellan sumparna och under trampolinen."

Simpromotionen var en uppmärksammad begivenhet. Alla var i farten med att ställa iordning för de många åskådarna. Klockan ett tutade mässingssextetten Svea igång, och alla gjorde sitt bästa i uppvisningens olika nummer. Promotor, någon högre samhällsmedlem, roddes ut med sina medhjälpare och bekransade kandidater och magistrar med primus och ultimus i täten. Dagen slöts med supé och dans på Flustret.

Gamla badis upplevde sin sista säsong 1924. Av badhuset finns idag inte ett spår. Huset revs. Många av träden i Badhusparken föll för motorsågen, när Luthagsleden drogs fram över området.

Hemma hos varandra

1815 inrättades stadens fängelse i det återuppbyggda södra tornet på Uppsala slott. Det förblev här i närmare femtio år tills ett nytt cellfängelse 1862 togs i bruk på andra sidan Stockholmsvägen.

Fångvårdspersonal hade emellertid kvar sina bostäder i slottstornet. Sixtus Janssons far var fånggevaldiger och familjen bebodde en av lägenheterna, som utgjorde övre delen av en tornvåning. Det rundade fönstret vid golvnivån är överdelen av ett högt slottsfönster. Ytterväggen med kakelugnen är rundad.

Sixtus Jansson var nära vän med Nymännerna. Här är de en kväll hemma hos Sicke, som står till höger på bilden. Till vänster står Josef Söderberg, medlem i Hipp-Hopp, och vid salsbordet sitter Artur Ax, Helge Hammar och Ragnar Nyman. Resp fästmör är givetvis med. Viran Freding, Ragnhild Nyman, Elsa Lundin och Karin Nyman fördjupar sig också i läsningen.

Bilden är säkert arrangerad av fotografen, men man umgicks ofta så här hemma hos varandra. Ungdomarna kunde också förlusta sig på föreningsfester och andra sammankomster. Inbjudningskort, fest- och dansprogram vittnar om det. Det var inga dyrbara tillställningar. En söndag i februari 1907 håller t.ex. S. H-n, Sällskapet Hjälpsamheten, familjefest med bal på Phoenix, populärt schweizeri, matsal och festvåning vid Fyristorg. Det kostar 1:50 för herre och 1:25 för dam att deltaga.

Under sommarkvällarna, då gatubelysningen var släckt och staden vilade i skymningsljus, kunde man vandra

En afton hemma hos Sixtus Jansson i södra tornet på Uppsala slott. Den luftiga interiören känns modern med grupphängning av tavlor och gröna växter. Bilden från 1911.

Flusterpromenaden ut och ta en kopp kaffe på Kap. Eller låta sig lockas in i Flusterträdgården och kanske vid en kvarting punsch lyssna till gästande musikkapell. Långt bortom stadens hank och stör låg det lilla utvärdshuset Sommarro omgivet av skog i nuvarande Eriksberg. Där kunde man intaga the och smörgås efter promenaden.

Fritidsverksamhet i Skyttegillet

Under senare hälften av 1800-talet spred sig skarpskytterörelsen över landet. Det var en frivillig folkbeväpning, som tillkom i en känsla av landets militära svaghet. Artur Ax anslöt sig redan under ynglingaåren till skyttegillet i Norrköping. På en bild poserar han med gevär bland

Uppsala Sångarförbund bildades 1904 och bidrog med konserter och musikaliska inslag till stadens kulturliv. Ibland gav man sig ut på sångarresor, vid något tillfälle till Enköping där sångarbröderna Ragnar Nyman och Artur Ax med fästmör gick till fotografen för att föreviga evenemanget.

äldre farbröder framför prisbordet med en elegant textad skylt. Den har Artur gjort. Han fick mycket användning för sin talang under åren.

Också i Uppsala fanns tidigt en skarpskyttekår, men den upplöstes och ersattes av Uppsala Skyttegille, som bildades den 10 november 1878 på restaurant Phoenix. Pengar, vapen, fanor m.m. skänktes från den gamla kåren, och snart var skyttegillets verksamhet i gång. Medlemmarna i skyttegillet var en blandning av militärer, studenter och civilister enligt en nutida uppgift.

Artur blev en verksam medlem i skyttegillet, satt med i styrelsen och var framgångsrik på skjutbanan. Det finns många foton från fältskjutningar sommartid med militärisk förläggning. Vintertid gav man sig ut på skidskyttetävlingar.

Rejält klädda i vita militärpälsar ligger skyttarna i snön eller transporteras på slädar mellan skjutstationerna.

Ibland gav sig Uppsalaskyttarna ut på landsbygden, där de var fruktade för sin skicklighet vid skyttetävlingarna. Artur erövrade många priser i olika valörer. Skyttemärket i guld bar han redan på uniformen som beväring vid Svea livgarde.

Idrottsföreningen Thor

1997 fyllde Idrottsföreningen Thor etthundra år. Enligt traditionen ska den ha bildats "på slottstrappan" av några pojkar i 14-årsåldern, men en något äldre pojke var sannolikt med. Det var Sixtus Jansson, som bodde i södra slottstornet, och det var väl genom honom som den ungdomliga gruppen hade samlats vid den gamla kungaborgen. Sixtus var tidigt en ledargestalt, som längre fram i tiden blev rikskändis som ledare av svensk idrott och landets skidgeneral, som även verkade internationellt.

Föreningen satte igång med tävlingar på en gräsplan söder om slottet och redan sommaren 1898 hade man beslutat att tävlingar skulle hållas i hastighetslöpning, höjdsprång, längdsprång och diskuskastning. Långt fram i tiden skulle thorarna ha en viss anknytning till Uppsala slott.

Flera av Nymans sportintresserade ungdomar gick in i föreningen, säkert inspirerade av ordföranden Sixtus Jansson. En som utmärkte sig på Thors tävlingar var Karin Nyman, som forsade fram i skidspåret och blev distriktsmästarinna på 10 km. Klädseln var hellång kjol, islandströja och stickmössa.

Man hade mycket trevligt i Thor. Bilderna visar glada ungdomar på olika tillställningar och basarer, som hölls för att förstärka föreningens kassa. Föreningen hade ett tag en egen tidning, Thordönet, några handtextade hektograferade sidor. Det var Artur Ax och Helge Hammar som stod för den och kanske tillsammans med några andra thorare spånade ihop innehållet. Artur textade och Helge ritade. Båda var duktiga i sin genre.

Friluftsliv på Ekoln

Nedanför Flustret ett stycke från Islandsfallet hade båtägaren Artur Ax sin kajplats. Det var en lycka att tidigt på söndagsmorgonen stuva in matsäck och annan packning i ruffen, lätta ankar och glida utför Fyrisån.

Flottsundshålet var lite fruktat för sina kastvindar, nu ökade farten och med skum om bogen stack "Svaj" ut på Ekoln. Några enstaka sommarvillor skymtade i strändernas grönska. Man passerade den obebyggda Skarholmen och hade många mål att välja mellan. Lockande var vikarna med sandstränder nedanför Fredrikslund och klipporna vid Morga. Man kun-

de göra strandhugg vid Fläskjan och Norsholmen utanför Skolandet eller, om vinden var god, segla förbi Arnöhuvud och in i vikarna Gorran och Oxen. Bortom Varpsundet hägrade den natursköna Ullevifjärden med sina branta furuklädda stränder. Någon långsegling kunde inte komma ifråga. Till det var ledigheten alltför knapp.

Ungdomarna var medlemmar i Uppsala Segelsällskap, där Helge Hammar var skattmästare och Sixtus Jansson eskaderchef. Ibland seglade de tillsammans, slog läger på någon inbjudande plats, tände primusköket och kokade kaffe till smörgåsarna. Det fanns ingen badkruka i sällskapet. Med liv och lust kastade de sig i vattnet. Herrarna i rejäla tvärrandiga simbyxor knutna om midjan med en snodd. Damerna i heltäckande simdräkt med blus och pösbyxor och rynkade badmössor med näckrosor. Några speciella fritidskläder fanns inte. Klädseln var långkjol, blus och sportmössa eller matroshatt, resp skjorta, väst, vardagsbyxor och seglarmössa med USS-märke i pannan.

Ordnades det kappsegling på Ekoln var de givetvis med och avslutade den händelserika dagen med supé med dans.

Också vintertid var Ekoln ett uppskattat fritidsområde. Utgångspunkt var ofta Sixtus Janssons stuga Solskottet vid Vårdsätra. Därifrån var det inte långt att ta sig ner till Vårdsätraviken, spänna på sig långfärdsskridskorna, träbrallorna, och ge sig ut på vidderna. Att skridskosegla var ett stort nöje. Om det var blankis och vinden god kunde man snabbt glida iväg både till Sjugranarudd och Vreta udde. Pojkar och flickor seglade tillsammans. Det kunde vara tröttsamt att manövrera seglet i hög fart.

Året runt träffades ungdomarna i Solskottet. Vintertid åkte de skidor ut till Vårdsätra och sommartid tog de sig ut till fots. Det var ännu ovanligt att äga en cykel.

Också föräldrar och mindre syskon kunde tillbringa en söndag i Solskottet. Pappa Carl berättar i brev om en dramatisk augustidag 1909. Mot kvällningen vandrar han med sin skara in mot stan. Himlen blir ett enda ljushav med blixtar och skrällar. Stor förskräckelse. Vid Lurbo bro delar sig sällskapet. Pappa måste i regnet vandra vidare för att hinna till arbetet, medan de övriga återvänder. Den manliga delen får övernatta på höskulle och mor och barn ligga över hos herrskap i Vårdsätra.

Det skulle dröja många år innan buss och spårvagn kunde föra Uppsalaborna utom tullarna utan besvär.

På biblioteket och teatern

Från Svartbäcksgatan 38 var det inte långt till Fyrishall, där man kunde låna böcker på biblioteket, som var öppet på lördagseftermiddagarna mellan sex och åtta. Fyrishall var ganska nytt. Huset var

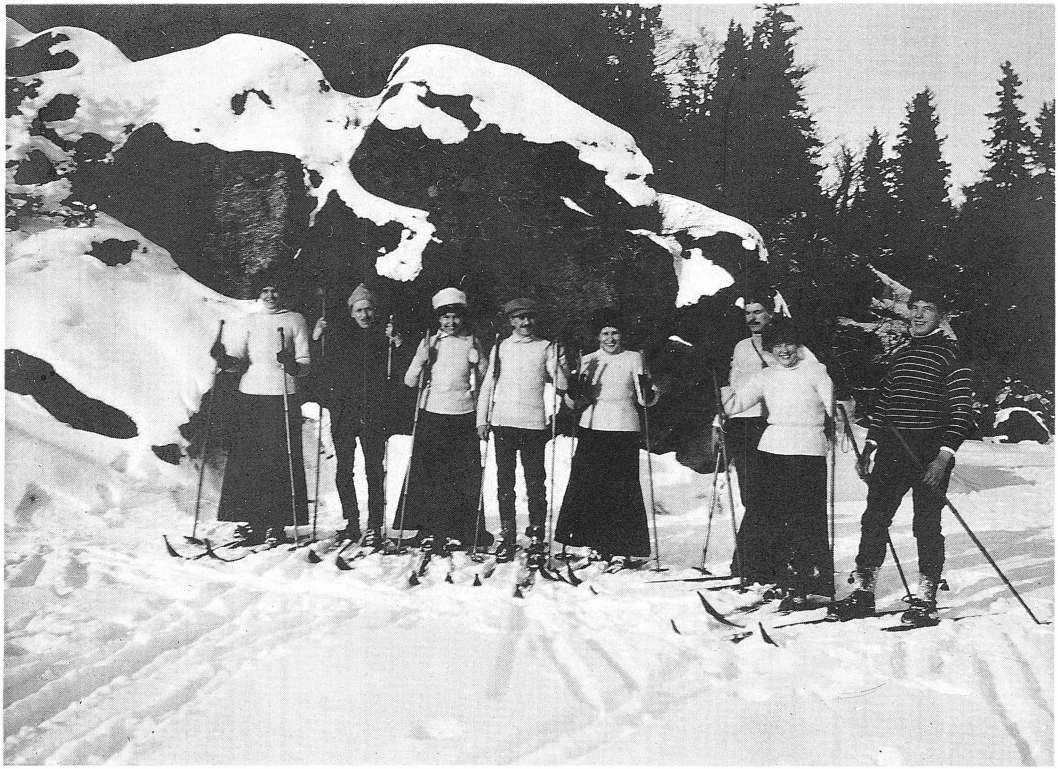

Om man skulle bege sig till Vårdsätra eller till släktingar i Hemringe var det att ta till skidorna eller gå till fots. Här har tre Nymänner med närstående en paus i söndagsutflykten och Helge Hammar var redo med kameran.

uppfört 1901 i hörnet av Svartbäcks- och Skolgatorna, sedan man breddat Skolgatan och rivit den gamla tullstugan i gatukorsningen. Fyrishall blev något av ett folkbildningscentrum och Arbetarinstitutet höll här sina populära föreläsningar. Fyrishall är nu Ungdomens hus.

På Vaksalagatan i utkanten av Rullans park (Järnvägsparken) låg Upsala Teater, som gästades av olika teatersällskap. Spektakeldagen kunde biljetter köpas hos disponenten för teatern, den f.d. polske balettmästaren Carl Peschel-Barowiak, som hade tobaks- och kommissionsaffär vid Fyristorg. Parkettplats kostade 1:75 och första radens fond 1:25,

Tryckeritekniken utvecklades under senare delen av 1800-talet och vykort i svart-vitt och färg kunde framställas till billigt pris. Det blev en vurm att skicka vykort, som samlades i särskilda vykortsalbum. Ragnar Nyman uppvaktade mamma på namnsdagen med ett kort med nybyggda Fyrishall. Kortet sändes per post fastän mor och son hade samma adress. Det kostade visserligen 5 öre i porto, men postbefordran gjorde uppvaktningen lite intressant.

om man satt på första eller andra bänkraden. Dålig sikt men billigast var det på andra bänken i andra radens sidologe. Där slapp man undan med 75 öre.

Dörrarna på teaterhusets gavel öppnades. Publiken strömmade in. Det knarrade i trapporna då man trampade upp till raderna, hängde av sig ytterkläderna på krokar på väggen och slog sig ner på de stoppade bänkarna. Det var en fest att bara befinna sig på teatern. Den stora ljuskronan strålade över parkett och rader, klädda med purpurröd sammet. Guldornament glimmade mot vitt trä. Pilastrar med dekorativa kapitäl inramade loger och oxögon. Brandsoldaterna var på plats bakom de främre kulisserna. Järnridån sänktes och gick i höjden.

Ljuskronan hissades upp. Den praktfulla ridån med böljande våder i rött och guld drogs isär. Spelet kunde börja.

Dramer, komedier, lustspel gick över tiljorna. Vad man såg blev oförglömligt. Ruben Nyman gjorde en förteckning "Pjäser som jag sett och skådat". Syskonen kunde gå tillbaka till den och återuppliva aftnar på teatern.

Upsala teater, Chateau Barowiak, blev nästan hundra år. Den stora träbyggnaden utdömdes på grund av brandfarlighet och revs 1939. På teatertomten med fortsättning i vinkel mot Kungsgatan uppfördes Stadshuset.

Kassaboken berättar

Man fick se till att man inte levde över sina tillgångar. Ragnhild tog efter pappas vana att föra kassabok och hon fortsatte med det livet igenom. Den äldsta bevarade kassaboken är från 1910.

Månadslönen hos hattmakare Petersén är 50 kr, och av det lämnar Ragnhild 25 kr till mamma för mat och husrum. I likhet med syskonen bodde hon kvar i hemmet tills hon gifte sig. Hattmakarn ger en gratifikation på 40 kr, kanske för övertid. Kronoutskylderna går på 1:41 och med tanke på bosättningen sätter Ragnhild under året in 102 kronor på banken.

Ingen vistades utomhus utan huvudbonad. Ragnhild och hennes systrar ägde hattar av olika slag från enkla flätade matroshattar till eleganta flak med slöja och en myckenhet rosor. Ragnhild köper flera hattar under året, den dyraste kostar 19 kr. Hattslöja kostar 1:90 och hattnål 40 öre. Blus och kjol var den vanligaste klädseln, som kunde varieras med slipsar och rosetter. Vid olika tillfällen köper Ragnhild tyg till blusliv och kjolar och betalar för sömnad och strykning. Det var modernt och praktiskt med galoscher. Hon köper ett par för 3 kronor och

Man var gärna tillsammans. Då Artur Ax och Ragnhild Nyman firade sin förlovning med supé på restaurang Fenix-Kronprinsen i Stockholm var brodern Viktor Nyman med makan Klara medbjudna.

lägger ut 7:50 för ett par blankskinnsskor. Vinterkappan kostar 35 kronor.

Frisyren krävde möda och kostnader. Modet föreskrev uppsatt hår med valk, och ska hon vara riktigt fin går Ragnhild till hårfrisörskan, som tar 1:35 för arbetet. Hårnät ingick i priset. I vardagslag fick man värma locktången på spisen, den enkla för inrullning, den dubbla onduleringstången för vågor i håret.

För att bada gick man snett över gatan till kvarteret Edda. Med ingång från Fabriksgatan låg badinrättningen Fyris i lokaler, som en gång använts av brännvinsbränneriet i grannkvarteret. Entrén var 15 öre, men då hade man också tillgång till simbassäng med svikt. Att sköta sina tänder var viktigt. En tandkrämstub kostade 25 öre och tandborste 75. Tandläkaren tog 6 kronor för att plombera en tand.

En julidag reser Ragnhild med fästmannen Artur Ax till Stockholm för att gå på skytteutställning. De besöker även kungliga slottet och Skansen och roar sig på Panoptikon, ett populärt vaxkabinett. De vilar ut vid en kopp kaffe i trädgården på Berns. Det kostar 50 öre. De slår på stort och äter middag på Hamburger börs, där notan går på 2:50 per person. Lika mycket kostar kvällens teaterbesök. Ragnhild är självständig och vill stå för en del av kostnaderna.

Kassaboken tar upp tågresor med danssällskapet och även spårvagnsresor á 10 öre. Spårvägen var en nymodighet med några år på nacken, och Svartbäckslinjen hade sin ändhållplats utanför grannfastigheten. Man kunde få valuta för biljettpriset. Det var en lång tur om man åkte från Svartbäcken ända till Grindstugan. Om man bytte vagn på Stora torget kunde man ta sig till järnvägsstationen eller ut i stadens ytterområden till Eriksdal och Erikslund långt borta på Luthagen.

Slutord

Av syskonen Nyman kom en bror och fem systrar att leva hela sitt liv i Uppsala. De fick se sin barndoms stad förändras. Byggnader revs och nya kom i stället. Hantverk försvann och småverkstäder. Mjölk- och speceriaffärer lades ner och likaså specialbutiker. Varuhus kunde tillhandahålla allt som behövdes.

Staden växte ut i alla väderstreck. Invånarantalet flerdubblades. Goda kommunikationer gjorde det lätt att färdas. Nya verksamheter kom i stället för de gamla.

De som växte upp i fotogenlampornas och kakelugnarnas tid fick allt modernare och bekvämare bostäder. De uppnådde alla hög ålder och hade livet igenom nära gemenskap med varandra. De hade en aldrig sinande berättarglädje och det käraste samtalsämnet var de lyckliga barn- och ungdomsåren och livet i gångna tider.

Carin Ax är konstnär och författare.